

KARAKALLA W GERMANII. CHARAKTER I ZNACZENIE KAMPANII NA
POGRANICZU REŃSKO-DUNAJSKIM Z 213 R.

DARIA JANISZEWSKA-SIEŃKO

ABSTRACT: (Caracalla in Germania. The Ideological Aspects of Caracalla's Northern Campaign in 213 AD): This article is a contribution to the debate on the military campaign of emperor Caracalla in 213 AD in Germania. The author examined historiographic, epigraphic and numismatic sources and focused on the ideological aspects of the Rhine expedition. The conclusion of this article is that there was no military threat on the *limes*, and the war was only symbolic.

KEYWORDS: Caracalla, Germanic tribes, ideology of victory, the Severans

SŁOWA KLUCZOWE: Karakalla, Germanie, ideologia wojenna, Sewerowie

Artykuł ten ma na celu przedstawienie znaczenia i celu obecności cesarza Karakalli nad Renem w 213 r., podczas tak zwanej *Expeditio Germanica*, z uwzględnieniem najnowszych opracowań na ten temat. Jest to też uzupełnienie rozważań Krzysztofa Królczyka, który napisał dwa artykuły na temat¹ i różni się oceną charakteru kampanii oraz prezentuje nowe interpretacje źródeł. Zagadnieniem tym zajmowali się także inni naukowcy jak: Martin Meckler², Anne Kolb³, Lawrence Okamura⁴, a ostatnio Ilkka Syväne⁵ i Werner Robl⁶, głównie szukając w źródłach śladów kampanii: liczbę wojsk, topografii terenu działań wojennych, a nawet miejsca bitwy. Przybliżając ich argumenty i analizując źródła narracyjne, numizmatyczne i ikonografię cesarską spróbuję pokazać, czy kampania ta miała charakter militarny, czy ideologiczny.

Cesarz Karakalla, panujący od 4 lutego 211 r. do 8 kwietnia 217 r. jest często postrzegany jak negatywny bohater źródeł narracyjnych tego okresu. Obraz cesarza okrutnika stworzyli zarówno Kasjusz Dion, w kilku zachowanych epitomach do czasów Sewerów, jak i Herodian, czy IV-wieczny biograf z *Scriptores Historiae Augustae*⁷. Jedyne Aureliusz Wiktor w *Liber de Caesaribus* potraktował go łagodniej, przypisując mu takie cechy, jak cierpliwość, przystępność, spokój (*patiens communis tranquillisque*)⁸. Następca Septymiusza Sewera zasłynął jako militarysta, godnie wypełniający, wypowiedziane przed śmiercią motto ojca: „żyj-

¹ Królczyk 2010, 264–279; Królczyk 2011, 203–220.

² Meckler 1994.

³ Kolb 2003, 21–30.

⁴ Okamura 1984.

⁵ Syväne 2017.

⁶ Robl 2015–2018.

⁷ D.C. LXXVIII 6, 10; Hdn. IV 4. 2-4, 6; SHA *M. Ant.* 2.1-2, 3. 9, 3, 11. 5.

⁸ Aur. Vict. *Caes.* 21. 2.

cie w zgodzie, wzbogacajcie żołnierzy, a całą resztą pogardzajcie”⁹. Jego panowanie należy postrzegać jako ciągle poszukiwanie okazji do utwierdzenia swojego wizerunku żołnierza i generała-zdobywcy. Każda jego podróż musiała mieć charakter militarny.

Najważniejszym celem panowania Karakalli miała być wojna z państwem Partów. Młody cesarz chciał naśladować w tym względzie słynnych poprzedników, zarówno ojca, jak i Trajana, ale przede wszystkim Aleksandra Wielkiego¹⁰. Dlatego początkowe lata swojego panowania podporządkował kwestii wzmocnienia północnego limesu. Potrzebował szybkich i łatwych sukcesów, które przyniosłyby mu sławę zwycięzcy i powiększyły liczbę cesarskich tytułów. Swoje panowanie rozpoczął wygaszaniem rozpoczętej przez ojca kampanii w Brytanii¹¹. Zabójstwo brata podkopało jego wizerunek¹². Potrzebował kolejnego militarne-go zwycięstwa i taką rolę miała odegrać kampania przeciw Germanom w 213 r.

Zgodnie z tradycją historyczną *expeditio Germanica* Karakalli miała być pierwszą okazją do pojawienia się na kartach historii plemienia Alamannów¹³. Ta nazwa, albo nazwa zbliżona miała pojawić się w ówczesnych źródłach. Fakt ten stał się tematem licznych publikacji, w których autorzy próbują udowodnić obecność Alamannów na obszarze Pół Dekumackich już na początku III wieku.

Jednak jeśli się dokładnie przyjrzymy, Alamannów nie ma w źródłach z III wieku. Nie ma ich u Herodiana, zaś u Kasjusza Diona nie pojawiają się w epitomach Ksyfilinosa, tylko w *excerpta constantini*. Pojawiają się w IV w. we wspomnianym wyżej fragmencie u Aureliusza Wiktora i u biografów z SHA, czyli w czasach, gdy Alamannowie są potężnym plemieniem na limesie dunajsko-reńskim i znaczącym zagrożeniem dla Rzymu.

A zatem z kim Karakalla miał toczyć boje? Ówczesne źródła narracyjne, epigraficzne, w tym na monetach, używają najczęściej określenia *Germania*. Wyjątek stanowi fragment Kasjusza Diona, w którym pojawia się nazwa Cennów, według historyka, plemię celtyckie, z którym walczył Karakalla¹⁴. Byli to w rzeczywistości Chattowie, plemię pojawiające się już u Tacyta, a zamieszkujące tereny na północ od Pół Dekumackich¹⁵.

Problem określenia etnosu jest często trudnym zadaniem. Christopher Snyder, który pisząc o Brytach, podkreśla, że aby omawiać zagadnienie tożsamości etnicznej należy

⁹ D.C. LXXVII 15.2. Tłumaczenie wszystkich cytatów Kasjusza Diona – Kamil Biały.

¹⁰ D.C. LXXVIII 7-8; Hdn. IV 8.1-2; SHA *M. Ant.* 2.1-2.

¹¹ Na temat kampanii w Brytanii: D.C. LXXVII 11-13, 15-16; Kotula 1987, 142-147; Birley 2000, 170-187; Daguet-Gagey 2008, 415-429; Janiszewska 2012, 7-13; Królczyk 2014, 195-232; Syväne 2017, 92-118 z dalszą bibliografią w tychże pracach.

¹² D.C. LXXVIII 2; Hdn. IV 4.3-4.

¹³ Much 1911-1913; *Alemannen*, RGA 1. 57; Drinkwater 2007, 43-79.

¹⁴ D.C. LXXVIII 14.1-2.

¹⁵ Tac. *Germ.* 30-31.

pamiętać o trzech kwestiach: 1) czy wiemy jak dany lud sam siebie nazywał (czy liczyła się przynależność do rodu lub plemienia, czy do osady lub państwa-miasta); 2) jakimi terminami określali go piśmienni sąsiedzi (od kiedy i jak często funkcjonowali w ich językach); 3) jakimi terminami określają go współcześni badacze¹⁶?

Przypuszczalnie Karakalla i jego legionści nie wiedzieli, że mają do czynienia z Alamannami, tylko Germanami. Tworzenie się plemienia czy większych federacji plemiennych jest procesem. Dla Rzymian pojawienie się Alamannów w III w. na pewno było nieuchwytnie, dla Rzymian IV w. ich istnienie było oczywiste. Sama nazwa Alamannowie oznacza „wszystkich mężów”, z niem. *Menschen insgesamt, alle Männer*¹⁷, więc jest to nazwa dość oczywista, mało oryginalna, stopniowo więc mogła pojawiać się w świadomości Germanów zamieszkujących Pola Dekumackie. Potężny rzymski wróg skutecznie zmuszał do porzucenia swoich regionalnych etnicznych czy rodowych nazw, na rzecz nowej, wyrażającej większą wspólnotę – *alle Männer*. (Alamannowie zanim się zjednoczyli składali się z mnóstwa drobnych plemion, nie posiadali też żadnej starej rodziny królewskiej, cieszącej się szczególnym autorytetem, przez co przez swoich germańskich sąsiadów byli uważani za mieszańców)¹⁸.

Oczywiście generalizacje, dopóki oparte na materiale źródłowym, są niezbędne, jeśli mamy wyjść z naukową dyskusją poza mikrohistorię i zająć się większymi obszarami i dłuższym przedziałem czasowym¹⁹. Współcześni nam historycy zajmując się etnogenezą mają prawo wyjść poza obowiązujące ówczesnie nazewnictwo. Dlatego szukając źródeł pochodzenia Alamannów mogą je widzieć w czasach Sewerów. Jednak dla rozważań podjętych dalej w tym artykule nie ma znaczenia czy byli to Alamannowie. Dla samego Karakalli byli to Germanowie, dlatego też uważam, że do tego okresu lepiej używać określenia Germania.

Zanim Karakalla wyruszył z Italii zadbał o armię. Zgodnie ze świadectwem Kasjusza Diona, to właśnie przed wyprawą do Germanii podniósł jej żołd²⁰. Jednym z elementów kampanii w Germanii, a potem w Pannonii²¹ mogło być zacieśnianie dobrych relacji z żołnierzami²², aby wzmocnić ich lojalność wobec Karakalli po tym, jak zamordował swego brata.

¹⁶ Snyder 2015, 16.

¹⁷ Much 1911–1913; *Alemannen*, RGA 1, 57–58; Wolfram 1996, 83.

¹⁸ Wolfram 1996, 83.

¹⁹ Snyder 2015, 16.

²⁰ D.C. LXXVIII 9.1, 10.1; Hdn. IV 4.7–8; Develin 1971, 687–695.

²¹ Kovács 2012, 381–393.

²² Syväne 2017, 172.

Kolejnym krokiem cesarza był wybór odpowiednich legionów. Krzysztof Królczyk przekonująco przedstawia skład armii, wykorzystanej w tej kampanii²³:

- 1) legiony z Recji: *Legio III Italica* i Germanii: *legio VIII Augusta* i *legio XXII Primigenia* oraz *auxilia: cohors I Breucorum*;
- 2) legiony z innych części imperium: *legio II Traiana* z Egiptu; *legio II Augusta* z Isca z Brytanii; *legio II Parthica* z Albanum Italii; *legio IV Flavia* z Singidunum z Mezji Górnej; *legio II Adiutrix* z Aquincum, *cohors milliaria Hemesonorum* z Intercisa z Pannonii Dolnej;
- 3) łucznicy z Osroene, *equites singulares Augusti*, *vexillationes* oddziałów germańskich ok 6500 żołnierzy;
- 4) *vexillationes* oddziałów dolnomezyjskich: *I Italica*, *IX Claudia*.

Ważną kwestią opisywanego tematu jest ustalenie przyczyn kampanii przeciw Germanom. Poza wspomnianymi wyżej pobudkami o charakterze ideologicznym – zdobycie sławy zwycięzcy Germanów, uzyskanie kolejnych tytułów oraz zamazanie reputacji bratobójcy – musiały istnieć też jakieś inne przyczyny kampanii, które miały charakter zewnętrzny. Badacze tematu zastanawiają się nad tym, czy istniało wówczas zagrożenie ataku na limesie retyckim. Historycy ówczesni piszą o takim, szukając pretekstu do akcji odwetowych. Ilkka Syväanne wysunął interesującą hipotezę, że Karakalla wykorzystał konflikt między Cennami (Chattami) a Alamannami (Germanami z Pól Dekumackich) i wtrącił się do niego, udając, że popiera to drugie plemię. Fiński badacz dodaje, że może Rzymianie byli nawet poproszeni o interwencję²⁴. Autor przybliżył też inne motywacje cesarza, jak potrzeba spacyfikowania plemion germańskich oraz zabezpieczenia północnej granicy w Recji przed wyruszeniem na Wschód, przeciw Partom²⁵. Następca Sewera mógł być też zainteresowany pozyskaniem rekrutów spośród miejscowych plemion²⁶. John Drinkwater nie widzi jeszcze wówczas większego zagrożenia ze strony barbarzyńców na obszarze Ren-Dunaj. Uważa, że co najwyżej mogły zacząć się ataki niewielkich grup wolnych Germanów, a odpowiedź Rzymu mogła eskalować dalszy konflikt²⁷. Z kolei Krzysztof Królczyk podkreśla osobiste motywacje Karakalli – złe samopoczucie po śmierci brata i chęć porzucenia miasta Rzym. Nie bez znaczenia było pragnienie zdobycia militarnej sławy, gdyż dotąd nie miał sam takich

²³ Zestawienie na podstawie Królczyk 2010, 269–270; Królczyk 2011, 207–210.

²⁴ Syväanne 2017, 170.

²⁵ Syväanne 2017, 172.

²⁶ D.C. LXXVIII 14.5.

²⁷ Drinkwater 2007, 50.

okazji, tylko we współpracy z ojcem. Stąd wyprawa była formą wykreowania własnego wizerunku władcy cesarstwa²⁸.

Na podstawie źródeł numizmatycznych i epigraficznych (monety z inskrypcją PROPECTIO AVG²⁹) możemy przypuszczać, że Karakalla wyruszył w kierunku prowincji *Germania Superior* w 212 r., tuż po wydaniu *Constitutio Antoniniana*, zaś kampania rozpoczęła się wczesną wiosną 213 r.³⁰. Zakończyła się zaś jesienią tego samego roku, gdyż wtedy Karakalla ruszył do Pannonii i w obozie w Sirmium spędził zimę³¹. Można więc liczyć, że trwała 6–7 miesięcy, ale jej aktywna część trwała nie dłużej niż 2 tygodnie. Źródła przekazują nam informacje, że w tym czasie z polecenia Karakalli Rzymianie reperowali drogi i zakładali nowe obozy³². Cesarz wybudował nowe drogi z Italii do Recji, przez góry do współczesnego Augsburga i z Noricum wzdłuż Dunaju z Boiodurum do współczesnego Linz, o czym świadczą kamienie milowe, na których pojawia się imię cesarza z przydomkiem *pacator orbis*³³. Karakalla chciał bowiem zapewnić sobie wygodny szlak do przemieszczania wojsk z Italii do Germanii i z Germanii do Pannonii. Źródła narracyjne i epigraficzne poświadczają obecność cesarza w sanktuarium Apollona Granusa w pobliżu Phoebiana, współczesnego Faimingen³⁴.

Dokładna lokalizacja kampanii Karakalli jest nieznana. Według Aureliusza Wiktora do bitwy miałyby dojść nad rzeką Men: „W pobliżu rzeki Men zwyciężył Alamannów, plemię bardzo liczne i wspaniale walczące konno”³⁵. Z kolei Kasjusz Dion wymienia plemię celtyckie Cennów, identyfikowane z Chattami, które by miało sprzeciwić się Karakalli i z nim walczyć. Chattowie zamieszkiwali na północ od Pól Dekumackich, czyli niedaleko od obszaru Menu. Kasjusz Dion dodaje też inny teatr działań – ujście rzeki Łaby³⁶.

Ilkka Syväne trzymając się relacji Aureliusza Wiktora i poszatkowanych fragmentów Kasjusza Diona tworzy wyrafinowany obraz kampanii przeciw plemionom germańskim, nie tylko Alamannom (taką terminologię badacz bowiem przyjął), ale i Chattom, a nawet Proto-Frankom u ujścia Łaby. Karakalla miał wyruszyć z Recji wzdłuż rzeki Tauber, dzieląc armię na trzy kolumny marszowe, które miały się znów spotkać nad Menem, gdzie pokonano

²⁸ Królczyk 2010, 266.

²⁹ Hill 1964, 45.

³⁰ Halfmann 1986, 223.

³¹ Halfmann 1986, 223; Kovács 2012, 381–393.

³² D.C. LXXVIII 13.4; Hdn. IV 7.1, 8.1; Kolb 2003, 21–30; Syväne 2017, 165.

³³ *CIL* XIII 9061, 9068, 9072; Kolb 2003, 28–29; Królczyk 2010, 268; Syväne 2017, 168.

³⁴ D.C. LXXVIII 15.6; Kolb 2003, 26; Królczyk 2010, 268.

³⁵ Aur. Vict. *Caes.* 21.2: *Alamannos, gentem populosam ex equo mirifice pugnatem, prope Moenum amnem devicit* (tłum. Nehring, Bibik).

³⁶ D.C. LXXVIII 14, 3.

Germanów w jednej walnej bitwie. Jednocześnie flota rzymska towarzyszyła armii, aby umożliwić jej transport przez Men, gdyby zaszła taka potrzeba. Do bitwy miało zatem dojść na przełomie sierpnia i września 213 r., gdyż wtedy Karakalla został okrzyknięty imperatorem i przyjął tytuł *Germanicus Maximus*³⁷. Po czym Karakalla miał przystąpić do rozprawy z Chattami (Cennami ze źródeł)³⁸. Kasjusz Dion wspomina także o plemionach z północy: „Liczne plemiona, żyjące przy samym oceanie u ujścia Albisu wysłały do niego poselstwa z prośbą o przyjaźń, lecz tak naprawdę po to, aby otrzymać pieniądze (...), grożąc wypowiedzeniem wojny”³⁹. Ilkka Syväne przypuszcza, że po pokonaniu Chattów, część armii rzymskiej udała się na północ, aby połączyć swoje siły z flotą rzymską, która miała przypłynąć wzdłuż wybrzeża Morza Północnego i po spotkaniu z armią lądową, uzupełnić jej zapasy⁴⁰.

Jednak nie przekonuje mnie ta propozycja rekonstrukcji wydarzeń. O ile więc prawdopodobna jest w tym okresie bezpośrednia konfrontacja z Chattami, to jednak nie sądzę, aby cesarz w tak krótkim czasie mógł osiągnąć brzegi Morza Północnego. Gdy w 15 r. Germanik toczył boje w tym regionie potrzebował kilku miesięcy, od lata do zimy, aby dotrzeć do kraju Chauków nad Łabą i z powrotem na tereny Rzymian, przy okazji tracąc sporą część rzymskich okrętów⁴¹. Karakalla w Germanii był krótko, dlatego w przypadku jego kampanii lepiej skupić się na terenach Recji oraz jej bezpośrednim sąsiedztwie i tam szukać miejsc przemarshu, obozowania czy nawet starcia rzymskiego wojska. Ostatnio Werner Robl, w swoich badaniach na podstawie danych archeologicznych oraz topograficznych z rejonu południowych Niemiec, zaproponował inny teatr działań. Badacz wskazuje na dwa niedawno odkryte umocnienia, będące częścią germańskiego osadnictwa w środkowej części rzeki Sulz, na północ od rzeki Altmühl. Werner Robl sądzi, że kampania zaczęła się w pobliżu współczesnego Kaldorf, a na miejsce decydującej bitwy typuje właśnie obszar rzeki Sulz, na północ od rzeki Altmühl, konkretnie zaś okolice Gödenacker-Berching⁴².

W świetle źródeł współczesnych wydarzeniom nie ma jednak dokładnych danych na temat samej bitwy. Według *Historii Rzymskiej* Kasjusza Diona, Karakalla: „zniszczył całą ziemię i całe morze, nie pozostawiając absolutnie nic, co nie byłoby uszkodzone”⁴³. Jest to mało konkretny opis kampanii, podobny do opisu kampanii przeciw Kaledończykom

³⁷ Syväne 2017, 174–175, 178 (mapa).

³⁸ Syväne 2017, 176–177.

³⁹ D.C. LXXVIII 14. 3.

⁴⁰ Syväne 2017, 176, 178.

⁴¹ Tac. *Ann.* II 23–24.

⁴² Robl 2015–2018, 12–91.

⁴³ D.C. LXXVIII 15.2.

z lat 210–211⁴⁴. Ostatecznie, wg historyka z Nikomedii, spokój na granicy zapewniła nie bitwa, ale pokaz wojsk rzymskich i opłacenie pokoju. Cennowie zaakceptowali porażkę, przyjęli pieniądze i pozwolili cesarzowi bezpiecznie wrócić na *limes*: „Chociaż zaproponowano im układ przeciwny oczekiwaniom, to jednak ulegli, gdy zobaczyli złoto. Przekazano im bowiem prawdziwe złote monety, podczas gdy Rzymianom Antoninus wydawał monety oszukane (...) z posrebrzanego ołowiu”⁴⁵. Herodian zaś w ogóle o żadnych działaniach militarnych przeciw Germanom nie wspomina, jedynie podkreśla, że cesarz zdecydował się wyjechać z Rzymu, „ścigany świadomością popełnionych zbrodni”, aby uporządkować sprawy państwowe na limesie w Recji a potem nad Dunajem⁴⁶. Herodian tylko dodaje, że cesarz zawarł traktaty z Germanami i pozyskał ich do swoich wojsk w oddziałach posiłkowych, a spośród najlepszych utworzył straż przyboczną⁴⁷.

Kampania cesarza Karakalli szczególnie ciekawie się przedstawia w warstwie ideologicznej. Zmienia się bowiem wtedy wizerunek władcy, za pomocą którego próbuje podkreślić się jego militarne zdolności i zainteresowania. Karakalla stara się pozować na zwykłego żołnierza i chce, aby wojskowi postrzegali go jako towarzysza (συστρατιώτης), a nie władcę (βασιλεύς)⁴⁸. Przez cały okres panowania Septymiusza Sewera, obraz jego starszego syna jest tworzony w stylu Antoninów, aby podkreślić jego fikcyjne koneksje rodzinne⁴⁹. Jednak po tym jak Karakalla obejmuje samodzielne rządy, a szczególnie w czasie jego podróży na *limes* naddunajski, pojawiają się jego unikalne portrety z charakterystycznymi grubymi bruzdami na czole, żołnierskiej fryzurze i pochmurnym wyrazie twarzy, który miał świadczyć o jego okrucieństwie, o którym donosili historycy epoki⁵⁰. Jednak analiza rzymskiej ikonografii, szczególnie reliefów na kolumnie Trajana, wskazuje, że twórcy portretów młodego cesarza chcieli raczej podkreślić *virtus*, wojskową cnotę, którą cenił Karakalla. Wraz z jego upodobaniem do surowego stylu obozowego życia i noszenia żołnierskiego płaszcza (*paludamentum*), miało być ucieleśnieniem militarnego stylu władcy⁵¹. Antonin zdecydowanie pragnął podkreślić swoje militarne osiągnięcia, co Kasjusz Dion pogardliwie skomentował: „często bowiem żądał złotych wieńców, jakby zwyciężył właśnie jakichś wrogów”⁵².

⁴⁴ D.C. LXXVII 13.

⁴⁵ D. C. LXXVIII 14.3.

⁴⁶ Hdn. IV 7 (tłum. Piotrowicz).

⁴⁷ Hdn. IV 7.3; więcej na ten temat zobacz: Handy 2009, 183–184.

⁴⁸ D.C. LXXVIII 3.1–2, 9.1, 16.7, 24.1; Hdn. IV 4.7–8, 7.4–7; SHA *M. Ant.* 2,8.

⁴⁹ Baharal 1996, 31–33.

⁵⁰ Mennen 2006, 258.

⁵¹ Mennen 2006, 258.

⁵² D.C. LXXVIII 9.2.

Ważnym świadkiem owej kampanii są monety, kamienie milowe i inne monumenty o charakterze epigraficznym. W 213 r. Karakalla dorzuca do tytułu *Britannicus* tytuł *Germanicus*, który stopniowo wypiera ten pierwszy⁵³. Pojawia się tytulatura, na awersie: ANTONINVS PIVS AVG. GERM., na rewersie: TR. P. XVII IMP. III COS. IIII (*Germanicus, Felix Germanicus*)⁵⁴. W archiwach Braci Polnych (*Fratres Arvales*) w Rzymie, już 20 maja 213 r., określa się Antonina tytułem *Germanicus Maximus: ob salutem victoriamque Germanicam Imperatoris Caesaris M. Aurelli (!) Antonini Pii Felicis Augusti Parthici Maximi Britannici Maximi Germanici Maximi (...) fratres arvales convenerunt*⁵⁵.

Na rewersach monet pojawiają się bóstwa oraz personifikacje hasel: MARS⁵⁶ z przydomkiem PROPVGNATORI⁵⁷, MARS VICTOR⁵⁸, VENUS VICTRIX⁵⁹, VICTORIA AVG.⁶⁰, PROPECTIO AVG.⁶¹, VICTORIA GERMANICA⁶². Spośród nich z pobytom Karakalli na limesie związane jest niewątpliwie PROPECTIO AVG., hasło odnoszące się do wymarszu cesarza z Rzymu na kampanię wojenną. Jest to typowy dla tego hasła wizerunek jeźdźca na koniu, wykorzystywany przez jego poprzedników w czasie prowadzonych przez nich wojen.

Zwycięstwo nad Germanami miała upamiętniać Wiktoria trzymająca wieniec laurowy i koronująca zwycięskiego wodza, Mars otoczony jeńcami wojennymi a nad nimi triumfujący Karakalla w kwadrydze, personifikacja *Fides* ze sztandarami legionowymi (ewidentna aluzja do wiary w lojalność i wytrwałość armii), oraz personifikacja *Pax*, zwiastująca koniec wojny. Były to tradycyjne motywy wizualne i hasła używane przez jego poprzedników⁶³. Na uwagę zaś zasługuje brak personifikacji Germanii, która jest obecna w mennictwie jego poprzedników walczących nad Dunajem lub Renem. Spotykamy ją u Domicjana⁶⁴, Trajana⁶⁵, czy Marka Aureliusza⁶⁶. Wyobrażenie Germanii przedstawia zazwyczaj kobietę siedzącą obok lub na tarczy, w pobliżu połamane włócznie, ewentualnie kobietę obejmującą trofeum. Zdecydowanie jest to odniesienie do pokonanych Germanów. Brak tego wyobrażenia pozwala uznać,

⁵³ Heil 2003, 270.

⁵⁴ RIC IV 1, Caracalla, np. nr 238 i następne monety wybite w 213 r.

⁵⁵ CIL VI 2086 = Scheid 1998, fr. 99a, V 23–29.

⁵⁶ RIC IV 1, Caracalla, nr 524 a, 528 a-e, 529, 531 a-b.

⁵⁷ RIC IV 1, Caracalla, nr 235, 307.

⁵⁸ RIC IV 1, Caracalla, nr 306.

⁵⁹ RIC IV 1, Caracalla, nr 310 a-b, 311 a-c.

⁶⁰ RIC IV 1, Caracalla, nr 313.

⁶¹ RIC IV 1, Caracalla, nr 526 a-b.

⁶² RIC IV 1, Caracalla, nr 316.

⁶³ Mennen 2006, 259.

⁶⁴ RIC II 1, Domitian nr 274, 331.

⁶⁵ RIC II 2, Trajan nr 35.

⁶⁶ RIC II 3, Marcus Aurelius nr 1054–1057, 1095.

że kampania Karakalli nie miała charakteru wojny w pełnym wymiarze, jak w przypadku poprzednich cesarzy.

Uważam, że w 213 r. rzeczywistego zagrożenia ze strony Germanów nie było, podobnie jak w czasie ekspedycji do Brytanii z ostatnich lat życia Sewera. Była to zdecydowanie wyprawa o charakterze prewencyjnym i odwetowym. Gdy w 193 r. ojciec Karakalli, Septymiusz Sewer walczył o władzę nad *Imperium Romanum*, został zmuszony do zapłacenia barbarzyńcom trybutu, aby nie atakowali limesu⁶⁷. Podobnie uczyniono w Brytanii: Klodiusz Albin, pretendent do purpury, opłacił pokój na Murze Hadriana⁶⁸. Jednak po zdobyciu władzy przez Septymiusza Sewera, poprowadzono kampanię odwetową do Brytanii⁶⁹, gdyż należało odbudować respekt barbarzyńców wobec rzymskiego państwa. Kampania nad *limes* germański była częścią tej polityki. Należało Germanom znów przypomnieć, że Rzym jest silny, choć jeśli wierzyć źródłom narracyjnym i tym razem nie obyło się bez zapłacenia okupu.

Jak już wspomniano wyżej, kampania na *limes* retycki trwała 6–7 miesięcy, ale jej aktywna część trwała nie dłużej niż 2 tygodnie. Pozwala nam to zakładać, że zakończyła się albo spektakularnym szybkim zwycięstwem w jednej bitwie albo też była częścią inspekcji limesu reńskiego i dunajskiego w drodze cesarza na Wschód, gdzie miało dojść do poważniejszej wojny z trudniejszym przeciwnikiem, Partami. Brak informacji o wojnie z Germanami u Herodiana, zaś u Kasjusza Diona tylko niejasne opisy militarnej konfrontacji, bez podania konkretów, pozwalają badaczom wątpić w regularną wojnę⁷⁰. Badania archeologiczne dają nam świadectwo większej aktywności rzymskiej armii, jednak nie wskazują przekonująco miejsc bitew. Dlatego uważam, że *expeditio Germanica* Karakalli była raczej inspekcją militarną, rodzajem poligonu niż regularną wojną. A zatem była tylko formą szybkiej kontroli, czy granice będą bezpieczne, gdy cesarz będzie wojował z Partami, a ponadto cesarz mógł się teraz tytułować *Germanicus*.

Sam tytuł *Germanicus* nie musiał też oznaczać zwycięstw w regularnych bitwach. Wystarczył akt poddania się plemion germańskich. Karakalla wzór otrzymał od ojca. Septymiusz Sewer przyjął tytuł *Britannicus Maximus* zaraz po narzuceniu kilku plemionom kaledońskim swoich warunków pokoju, choć o żadnych bitwach źródła nie wspominają⁷¹.

⁶⁷ Królczyk 2014, 25–27.

⁶⁸ Janiszewska 2012, 7–9.

⁶⁹ Birley 2000, 170–187.

⁷⁰ Drinkwater 2007, 50–51; Levick 2007, 100 – określa tę kampanię jako „showing the flag”.

⁷¹ D.C. LXXVII 13. 2; Heil 2003, 270–271.

KARAKALLA W GERMANII

Obecność Karakalli na limesie była niezmiernie ważna dla niego samego i jego dynastii. Jak zauważyła Anne Kolb, kamienie milowe Karakalli, na drogach w Recji i Noricum, nie tylko pokazują cesarską troskę o tę podstawową infrastrukturę, ale także odzwierciedlają cesarskie pragnienie uznania jego kompetencji jako głównodowodzącego armią. Kamienie milowe z ich ciągle powtarzaną tytulaturą cesarską są doskonałą formą reprezentacji władzy Imperium Rzymskiego i dynastii Sewerów⁷².

Armii cesarza nie były więc nawet potrzebne rzeczywiste walki i decydujące bitwy, aby umocnić się na limesie retyckim. Wystarczyła jej obecność, manewry i zmuszanie Germanów do przyjęcia rzymskich warunków. Wszystko to miało na celu wzmocnienie limesu, aby podkreślić jedność cesarstwa i pozycję głównego wodza w osobie następcy Septymiusza Sewera. Karakalla niewątpliwie zapewnił pokój w tej części imperium na kolejne 20 lat.

⁷² Kolb 2003, 29–30.

Bibliografia

Wykaz skrótów

RGA = *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, red. J. Hoops, Berlin–New York 1972–2008.

RIC = H. Mattingly, E.A Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, London 1936.

ILS = *Inscriptiones Latinae Selectae*, red. H. Dessau, Berlin 1892–1916.

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin 1863–.

Literatura przedmiotu

Baharal D., 1996: *Victory of Propaganda. The Dynastic Aspect of the Imperial Propaganda of the Severi. The Literary and Archaeological Evidence A.D 193–235*, Oxford.

Birley A.R., 2000: *Septimius Severus, the African Emperor*, London–New York.

Daquet-Gagey A., 2008: *Septime Sévère*, Paris.

Develin R., 1971: *The Army Pay Rises under Severus and Caracalla, and the Question of 'annona militaris'*, „Latomus” 30, 687–695.

Drinkwater J.F., 2007: *The Alamanni and Rome 213–496 (Caracalla to Clovis)*, Oxford.

Halfmann H., 1986: *Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich*, Stuttgart.

Handy M., 2009: *Die Severer und das Heer*, Berlin.

Heil M., 2003: *On the Date of the Title Britannicus Maximus of Septimius Severus and His Sons*, „Britannia” 34, 268–271.

Hill Ph.V., 1964: *The Coinage of Septimius Severus and his Family of the Mint of Rome A.D. 193–217*, London.

Janiszewska D., 2012: *Wyprawa cesarza Septymiusza Sewera do Brytanii w latach 208–211 w świetle źródeł historiograficznych i numizmatycznych*, „In Gremium” 6, 7–13.

Kolb A., 2003: *Caracalla und Raetien*, „Tyche” 18, 21–30.

Kotula T., 1987: *Septymiesz Sewerus. Cesarz z Leptis Magna*, Wrocław.

Kovács P., 2012: *Der Besuch von Caracalla in Pannonien*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae” 63, 381–393.

Królczyk K., 2010: *Expeditio Germanica cesarza Karakalli (213 po Chr.)*, [w:] *Spółeczeństwo i religia w świecie antycznym*, red. Sz. Olszaniec, P. Wojciechowski, Toruń, 264–279.

- Królczyk K., 2011: *Der Germanenfeldzug des Kaisers Caracalla im Lichte der Epigraphischen Quellen*, [w:] *Studio Lesco Mrozewicz ab amicis et discipulis decicata*, red. S. Ruciński, K. Balbuza, K. Królczyk, Poznań, 203–220.
- Królczyk K., 2014: *Propagatio Imperii. Cesarstwo Rzymskie a świat zewnętrzny w okresie rządów Septymiusza Sewera (193–211 r.)*, Poznań.
- Levick B., 2007: *Julia Domna. Syrian Empress*, London–New York.
- Meckler M.L., 1994: *Caracalla and His Late-Antique Biographer: A Historical Commentary on the 'Vita Caracalli' in the 'Historia Augusta'*, Michigan.
- Mennen I., 2006: *The Image of an Emperor in Trouble (Legimitation and Representation of Power by Caracalla)*, [w:] *The Impact of Imperial Rome on Religious, Ritual and Religious Life in the Roman Empire, Proceedings from the Fifth Workshop of Boston*, red. L. de Blois, Leiden–Boston, 253–267.
- Much R., 1911–1913: *Alemannen*, “RGA” 1, 57–59.
- Okamura L., 1984: *Almannia devicta. Roman-German Conflicts from Caracalla to the First Tetrarchy (A.D. 213–305)*, I–II, Michigan.
- Robl W., 2015–2018: *Der 'Ehekamm' auf dem 'Gödenacker' bei Berching Schauplatz der Caracalla-Expedition des Jahres 213 n. Chr.*, Berching.
- Scheid J., 1998: *Commentarii Fratrum Arvalium qui supersunt. Les copies épigraphiques des protocoles annuels de la confrerie arvale (21 av. –304 ap. J. –C.)*, Roma.
- Snyder Ch., 2015: *Brytowie*, Warszawa.
- Syvänne I., 2017: *Caracalla. A Military Biography*, Barnsley.
- Wolfram H., 1996: *Germanie*, Kraków.

Daria Janiszewska-Sieńko
Uniwersytet Zielonogórski
d.janiszewska-sienko@ih.uz.zgora.pl
ORCID 0000-0002-7110-7337